

Helmut Keipert, *Obzori preporoda: Kroatističke rasprave*, priredili T. Bogdan i D. Dukić, prevela B. Štebih Golub, Zagreb: FF press, 2014.

1. Prinosi kroatistici iz pera uglednoga njemačkoga slavista Helmuta Keiperta dosad su slabo utjecali na hrvatsku filologiju. Vjerojatno je presudnu ulogu u slabu odjeku imala činjenica da su ti radovi napisani na njemačkome jeziku i raspršeno su periodično, prema tempu istraživanja, objavljavani u različitim slavističkim publikacijama, ponajviše izvan južnoslavenskoga prostora. Stoga je za snažniju recepciju rezultata Keipertovih istraživanja važna nedavna (2014.) objava njegovih 16 znanstvenih i stručnih radova na hrvatskome jeziku nastalih od 2000. do 2009. u autorovoj knjizi *Obzori preporoda: Kroatističke rasprave*. Priloge u knjizi s njemačkoga na hrvatski jezik prevela je dr. B. Štebih Golub. Da to nije bio sasvim jednostavan zadatak, reći će svatko tko dobro poznaje jasan i pregnantan, ali stilski visok akademski diskurz Helmuta Keiperta. Knjigu su priredili dr. T. Bogdan i dr. D. Dukić, koji supotpisuju predgovor izdanja (str. V–XII), u kojem ukratko prikazuju akademski put toga istaknutoga profesora Sveučilišta u Bonnu, raspon njegovih znanstvenih zanimanja i težišta, ističu dosege znanstvenoga djelovanja te objašnjavaju izbor i važnost u knjizi objavljenih radova s napomenom i popisom radova koji svjedoče o nastavku njegovih istraživanja nakon umirovljenja. Bogdan i Dukić naglašavaju važnost Keipertovih prinosa kroatistici ne toliko zbog otkrića u dosad neistraženome materijalu zakrivenih činjenica o starijim ili prvim potvrdama nekih riječi, koliko zbog »triju načelnih razloga koji se mogu pobliže odrediti kao komparatistički, filološko–metodološki i kulturnopovijesni« (str. VII). Drugim riječima, tekstove iz zagrebačkoga književnoga časopisa *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska (poslije Danica ilirska)*, koju je Ljudevit Gaj pokrenuo 1835. godine, Keipert promatra i tumači u širem slavenskom kontekstu, tekstološki prodire u pojedinosti uspoređivanih verzija programskih i inih tekstova koji su se širili po ondašnjim slavenskim publikacijama i pritom se očituje interpretativno umijeće istraživača, koji od uočavanja i povezivanja detalja dolazi do čvrstih općenitijih zaključaka o ondašnjim društvenim i jezičnim odnosima na južnoslavenskome prostoru. Knjiga je podijeljena na tri dijela, a naslov knjige *Obzori preporoda* dobro je odabran (premda ima nekoliko priloga koji nisu vezani isključivo uz hrvatski narodni preporod).

2. U prvome dijelu knjige *Izvori programskih tekstova »Danice«* nalazi se šest poglavlja o važnim ondašnjim tekstovima koji su na kajkavski ili štokavski hrvatski jezik prevedeni i–ili adaptirani te objavljeni u prvim godištima Gajeve »Danice«. Autor knjige, svjestan da taj časopis nudi bogat materijal za proučavanje unutar(južno)slavenskih i europskih književnih veza, osobitu pozornost posvećuje tzv. *prijevodima iz druge ruke*, to jest prijevodima koji se ne prevode isključivo s izvornika (češkoga, njemačkoga), nego uz pomoć ili preko

ondašnjih prijevoda iz drugih južnoslavenskih (srpskih, crnogorskih) časopisa. Prenošnje tekstova i vijesti iz jednoga časopisa u drugi u ono vrijeme nije nimalo neobična i iznenađujuća pojava i odavno se zna da su mnoge stranice »Danice« popunjene prijevodima priloga iz drugih onodobnih časopisa, što nije bio problem jer je zagrebačka čitaonica (kasnije Matica ilirska) primala brojeve gotovo svih ondašnjih slavenskih časopisa. Isto tako, i drugi slavenski časopisi objavljivali su vijesti iz Zagreba, primjerice u češkome časopisu »Kwěty české« naviješta se izlazak Kačićeva *Razgovora ugodnoga* (br. 27, 1834.), a u »Kwěty Přílohu« obavješćuje se općinstvo da je objavljeno Vitezovićevo *Oddiljen'je sigetsko* (17.03.1836.) i da je *Sbirka někojih řečih* izišla umjesto dva zaključna broja prvoga godišta »Danice« (14.04.1836.). Osim tekstološke dimenzije (odnos predložaka i povijesni putovi prenošenja teksta do objave u »Danici«) Keiperta zanima jezična uporaba u tim prijevodima, osobito leksemi koji se iz južnoslavenskih prijevoda zadržavaju ili koji se zamjenjuju hrvatskima. U žarištu Keipertova zanimanja jest mali rječnik *Sbirka někojih řečih* (1835.), u kojemu su protumačeni leksemi čiji je veći dio potvrđen u prvome godištu »Danice«, što svojim analizama Keipert pokazuje. Ne zna se tko je autor toga rječnika, V. Dukat i kasniji istraživači suzdržano ga pripisuju Antunu Mažuraniću, premda nije isključeno da su i drugi suradnici »Danice« sudjelovali u tome poslu. Keipert je u svojoj knjizi (str. 165–168) na tragu nalaza R. Autyja i Z. Vincea pokazao da su dijelovi iz Gajevih neobjavljenih *Bilježaka na rječnik i slovnici spadajuće* (NSK, R 4701 BIII) zapanjujuće podudarni s leksikografskim jedinicama *Sbirke*. Tu valja pridodati kako je T. Smičiklas (1876.) ustvrdio, pregledavši Babukićevu rukopisnu ostavštinu, da je V. Babukić imao (1833.) osim gotove slovnice »i mali riečnik, u kojem se opaža trag onaj, da za abstraktne pojmove iznadje hrvatske rieči«, pa bi i to svjedočenje moglo upućivati na to da je Babukić također mogao sudjelovati u izradi *Sbirke*.

2.1. U prvome poglavlju Keipert na primjeru Herderova *Poglavlja o Slavenima* upozorava na mogućnost prevođenja uporabom nekoliko tekstova (izvornika i drugih prijevoda) te je pokazao da je taj prijevod u »Danici« kontrafaktura Stamatovićeva srpskoga prijevoda. Pritom Keipert kaže da »je čitav tekst glasovno–pravopisno ureden u skladu s uporabom latinice, prerađivač je izrazima koje je držao hrvatskima (na razini morfologije, sintakse, leksika) zamijenio one koje je smatrao specifično srpskima, no istodobno je očigledno bespogovorno preuzeo nemali broj Stamatovićevih prevoditeljskih rješenja« (str. 15). U drugome prilogu o Kollárovu tekstu o »književnoj uzajamnosti« objavljenome u »Danici« (1836.) Keipert pokazuje otprilike sličnu prevoditeljsku situaciju (kontaminacija više tekstova prilikom prevođenja), s tim da upozorava na važnost Kurelčeva rukopisnoga prijevoda koji je prethodio »Daničinu«, što je već u stručnoj literaturi bilo utvrđeno, ali je zaboravljeno. Treće poglavlje posvećeno je »Daničinu« prijevodu Šafaříkova teksta *Značaj i izobraženost slavskoga naroda u občinskom* (1835.), koji je kontaminacija nekoliko izvora, a u drugome dijelu priloga bavi se poviješću određenih leksema provjeravajući ih u Akademijinu rječniku, *Rječniku kajkavskoga književnoga jezika*, *Sbirci* i poznatim mu tekstovima u »Danici«. Četvrti prilog usmjeren je na tekstološku analizu prijevoda još jednoga Šafaříkova teksta, *Misli o starobilnosti Slavanov*

u *Europi*, objavljenoga u »Danici« 1836. godine. I u ovoj hrvatskoj kajkavskoj kontrafakturi prethodnoga srpskoga prijevoda u »Danici« Keipert ističe uporabu nekih leksičkih jedinica, osobito bohemizma *gledište*, za koji tvrdi, s obzirom na to da ranu potvrdu nalazi u tome prijevodu sa srpskim posredništvom, da se »riječ *gledište* u hrvatskome i dalje smije smatrati bohemizmom, ali takvim koji svoju ranu uporabu u Zagrebu očigledno može zahvaliti čitanju srpske književnosti« (str. 58). Taj Keipertov zaključak treba ipak relativizirati jer se starija potvrda te riječi (bez glose u zagradama) nalazi i u prethodnome, 3. broju drugoga godišta »Danice« (16.01.1836.), i to u G[ajevu] komentaru objavljenih stihova P. Zrinskoga u ovome kontekstu: »Iz toga dakle **gledišća** imadu se smatrati svi iz štampanih knjigah u Danicu našu jurve postavljeni izvadki...« (str. 12). Unatoč toj ipak nešto starijoj potvrdi koja nije uzeta u obzir teško je zapravo sa sigurnošću isključiti i mogućnost Keipertova zaključka jer je dotični prijevod mogao nastajati dulje vrijeme i biti poznat Gajevoj redakciji. No, sigurno je da u vezi s tom riječju nije točno izrečena tvrdnja na drugome mjestu u knjizi: prve potvrde te riječi u »Danici« nisu nastale »jednostavnim preslovljavanjem srpskoga *zneduuume*« (str. 123) jer se ta riječ u prvim godištima »Danice« potvrđuje isključivo u šćakavskome obliku *gledišće*. Peti i šesti prilog prvoga dijela knjige posvećen je Gajevu članku *Nima domorodstva prez ljubavi materinskog jezika*. U petome poglavlju ustvrđuje da Gajev članak »nije posve originalno djelo, već prije hrvatska kontrafaktura Hormayrova teksta 'Kein Patriotismus ohne Liebe der Muttersprache'« (1810.) i proučava leksik toga Gajeva teksta uspoređujući ga s popisom riječi iz *Sbirke nekotjih rečih* (1835.), pri čemu pronalazi velik broj podudarnosti, što potvrđuje tezu da je većina riječi iz toga maloga rječnika potvrđena u objavljenim »Daničinim« tekstovima. Osim toga, upozorava i na velik broj riječi iz toga Gajeva članka koje nisu ušle kao natuknice u *Rječnik kajkavskoga književnoga jezika*. U šestome se prilogu analizira isti Gajev članak s obzirom na način kako je posvojen i sadržajno adaptiran tako da je »Gaj te 'glasove Nijemaca o nacionalnom jeziku' transformirao u apologetski spis o slavenskome, odnosno hrvatskome« te je tako »od bečkoga protufrancuskoga traktata 25 godina kasnije u Zagrebu načinio protunjemački« (str. 81).

2.2. Drugi dio knjige nazvan je *Preporodne prevoditeljske prakse i izgradnja modernoga hrvatskog leksika*. U tome dijelu nalazi se sedam poglavlja. Prvo poglavlje pod naslovom *Kako se u Zagrebu 1835. prevodilo sa srpskoga* bavi se prijevodom teksta *Nekoliko rečih [o] tom kako se naša bratja Slavenci u Vugerskoj mađariju iz prvoga godišta »Danice«*. Kako je i taj prijevod nastao posredovanjem prijevoda iz *Srpskoga letopisa*, Keipert analizira riječi koje su u prijevod prenesene iz međupredložka. Jedna od riječi koja je Keipertu osobito u fokusu u tome i u idućemu prilogu pod naslovom *Milakovićev crnogorski u onodobnoj zagrebačkoj percepciji* (u kojemu analizira »Daničin« tekst *Kratki pogled na zemljopisno i državno opisanje Cerne gore*) jest riječ *točno*. Utvrdivši srpsko–crnogorsko posredovanje za neke »Daničine« prijevode, Keipert tvrdi za tu riječ: »Stoga se čini, suprotno Thomasovoj pretpostavci, da taj rusizam nije izravno posuđen iz ruskoga, već da svoje postojanje u hrvatskome ponajviše zahvaljuje srpskom posredovanju« (str. 110). Treba ovdje upozoriti da se prije te

preporodne potvrde riječi *točan–točno* u »Danici« (16.05.1835.) koju je Thomas uočio javlja potvrda i u »Novinama horvatskim« mjesec dana prije iste godine, i to u sklopu citiranoga govora srpskoga kneza Miloša iz Kragujevca u »szerbском narechju« (br. 30–32): «... a osobito ja chu bodro bditi, da sze zakon y **tochno** y szovjeztно nablyudava»; »U oztalom budite mi szvi koliczi zdravi, y Vi szvi u obche, y szvak' pooszob, y Vi, y familije y detcza Vasha, y mladyi Vashi, y napredujte y Vi y szvi oni y u szvakoj dobrodjetelyi y u **tochnom** izpunyavanyu zakona« (25.04.1835., br. 32, str. 125–126). Te potvrde dio su citata na srpskome i nije riječ o prijevodu. No u »Novinama horvatskim« već se u lipnju javlja riječ *točno* s glosom u kajkavskome tekstu: »koji szu z nenavadnum umilyatoztjum oprostyeny y mir proszili zreszno obechavshi, da cheju vsze med Turzkim y Austrianzkim vladanyem obztojeche prijatelyzke zaveze u napredak **tochno** (pünktlich) obdersavati« (30.06.1835., br. 51, str. 201). I V. Babukić već početkom lipnja 1835. dvaput rabi riječ *točno* u pismu I. A. Brliću (objavljeno u »Danici« 15.08.1835. pod naslovom *Listi dvih slavonskih domorodcev o pravopisu ilirskom*): »dapače i takovi, kojih su jezici s našim **točno** [pünktlich] srodni, služē« (str. 127); »S ovimi dakle učenejšimi i glasovitejšimi našega vėka jezikoslovci i Vi, ljubezni naš Prijatelju, uprav i **točno** slažete se slėdećimi rėčmi...« (str. 128). Uz to treba reći da je riječ *točka* potvrđena u prvome godištu i »Novina horvatskih« i u »Danici«, odnosno preporodna potvrda riječi *točka* starija je iz »Novina« u kajkavskome tekstu od potvrde iz »Daničina« prijevoda Šafarikova članka *Značaj i izobraženost...* (5.09.1835.): »Kajti obodva ztola josh y dana 10. t. m. vu 294. zpravischu vu predelavanyu urbariuma zjediniли sze niszu vu szledechih **tochkah**...« (»Novine horvatske«, 24. veljače 1835., br. 15, str. 57). Ako ne priznajemo stariju potvrdu riječi *točan–točno* iz Stullijeva rječnika zato što je obilježen ruski izvor (Polikarpovljevič rječnik), postoji još starija potvrda riječi *točka* iz Vitezovićeva rječnika (na što je još V. Putanec 1977. upozorio u časopisu »Jezik«), pa srpsko posredništvo tih rusizama u hrvatskoj jezičnoj kulturi s osnovom *toč-* nije sasma sigurno. U prilogu *Hrvatski prijevodi sa srpskoga u prvaj polovici 19. st.* u središtu pozornosti jedan je drugi Milakovićev tekst redigiran i objavljen u »Danici« (1838.) pod naslovom *Kratko opisanje Boke Kotorske*, a najzanimljiviji i najvažniji je dio toga Keipertova priloga popis riječi koje se tumače hrvatski u zagradama ili se bez napomena 120 riječi crnogorskoga Milakovićeva izdanja zamjenjuje hrvatskim riječima. U poglavlju »Sbirka někojih rėčih« kao glosar »Danice« Keipert je usredotočen na mali rječnik što je objavljen umjesto posljednjih dvaju brojeva prvoga godišta i koji Keipert i u drugim svojim prinosima često konzultira. Prinos počinje tumačenjem o tome što označuju nazivi »gornji Iliri« i »dolnji Iliri« u naslovu toga rječnika te zaključuje da se pritom »nije toliko mislilo na dijalektna područja poput kajkavskoga ili štokavskoga, već ponajprije na kulturne krugove poput civilne Hrvatske, Dalmacije, Srbije, čiji su se vokabulari do 19. st. u tolikoj mjeri različito razvijali da su 'někoje rėči' iz pismenosti jedne regije čitateljima iz druge svakako mogle biti 'pomanje poznane'« (str. 144). Pritom se Keipert dosta oslanja na tvrdnju A. Mažuranića (1838.): »Kirilskimi pismeni služili su se dolnji Iliri (kao Serblji), a glagolskimi gornji (kao Dalmatini i Horvati) najpače rimokatolički« (str. 143). Međutim, pri poistovjećivanju odrednica *gornji/dolnji*

Ilir s regionalnim (Korušci, Dalmatini...) i nacionalnim (Slovenac, Hrvat, Srbin) treba biti poprilično oprezan. Babukić je u *Osnovi slovnice* (1836.) u gornje Ilire ubrojio samo one koji rabe *kaj* (bez obzira na nacionalne i jezične granice): »Danas pomehčuje većja strana Ilirah stari padež sa slovom ah ili ih; **gornji Iliri** pako, kakti Krajnci, Korušci, Stajerci i Horvati Zagorci pomehčuju imena tverdoga dokončanja sa ov...« (Danica, 19.03.1836., str. 45). Štoviše, u sljedećim navodima iz »Daničina« priloga *Dopis iz Koruške* (4.03.1837., br. 9) govori se ne samo o *gornjim* i *dolnjim* nego i o *srednjim* Ilirima te se *dolnjim* Ilirima pripisuje što: »**Srednji i dolnji Iliri** govore i pišu »zub, rub, dub, ruka, muka; kud, sudi i,« i t. d. kakti god Rusi i većja stran čehah« (str. 35); »Na mjesto kaj imaju **Doljno-Iliri** pomehčano što...« (str. 36). Ako je značajka donjih Ilira bila što, onda taj naziv nije obuhvaćao samo Srbe. No, to je manje važno od onoga što nam Keipert priopćuje nakon temeljite analize leksika teksta *Želislav i Ljudmila* (prijevoda objavljenoga u »Danici« 1835.), koji uspoređuje s inventarom *Sbirke* te ustvrđuje brojne podudarnosti. U prilogu *Gajeva* »bahorna riečca« narodnost Keipert se osvrće na potvrde riječi *narodnost* u »Danici« koje nisu uzete u obzir prilikom izrade *Rječnika kajkavskoga književnoga jezika*. U pretposljednemu prilogu drugoga dijela knjige Keipert se osvrće na potvrde apstraktnih imenica na -ost u prvome godištu »Danice«, u *Sbirci* i u *Rječniku kajkavskoga književnoga jezika* i ustvrđuje da od 162 imenice njih 45 nažalost nije uključeno u *Rječnik kajkavskoga književnoga jezika* i da je od 60 takvih imenica u *Sbirci* više od tri četvrtine potvrđeno u prvome godištu »Danice«. Posljednje poglavlje drugoga dijela knjige *Odakle »tajni njemački« u prvoj hrvatskoj gramatici hrvatskoga* posvećeno je Starčevićевой gramatičkoj terminologiji u kojoj se prepoznaje njemački utjecaj.

3. U trećemu dijelu knjige objavljeni su prijevodi Keipertovih kritičkih osvrta na određena izdanja (Pandžićevo izdanje Kašićeve gramatike, *Povijest hrvatskih gramatika* S. Ham i izdanje pretiska Mažuranićeve gramatike). Prva dva osvrta prilično su negativna, a u trećemu osvrstu autor iznosi niz zapažanja o kojima je još trebalo progovoriti u tome izdanju, koje smatra »dobitkom za struku«. I ti su osvrsti vrlo zanimljivi i korisni, primjerice, Keipertovo uočavanje sitnih razlika između nekoliko dosadašnjih pretisaka Kašićeve gramatike upućuje na mogućnost tiskarskih varijanti u pojedinim primjercima.

4. U posljednjemu desetljeću čini se da su u kroatistici nažalost posustala istraživanja hrvatskoga jezika u vrijeme hrvatskoga narodnoga preporoda i jezika preporodnih časopisa, pa je Keipertova monografija važan prinos u rješavanju pitanja koja kroatisti dosad nisu otvarali, a na koja Keipert bez zadržke odgovara i višestruko svoje zaključke provjerava. Rezultati njegova rada trebali bi u hrvatskoj filologiji promijeniti neke dosadašnje predodžbe i spoznaje o tome razdoblju. Keipertovo pomno čitanje i provjerene filološke metode mogu biti uzor mladim naraštajima jezikoslovaca, premda će oni do sličnih rezultata sigurno lakše dolaziti uz potporu digitalne humanistike. Postoji dakako još mnogo neriješenih pitanja i nepoznanica o jeziku 19. st. te izvora koje bi još trebalo uključiti prilikom sličnih istraživanja (npr. »Novine horvatske« i

druge ondašnje, ne isključivo zagrebačke, časopise). Južnoslavenskim filologijama na korist bi bile slične minuciozne analize i u drugome smjeru, temeljite raščlambe ranijih i ondašnjih (slaveno)srpskih prijevoda književnih tekstova hrvatskih štokavskih pisaca 18. stoljeća te usporedba hrvatske dopreporodne leksikografske građe sa srpskom gradom iz 19. stoljeća (npr. kako se kroatizam *rječnik* uspio probiti u temeljni leksički sloj srpskoga jezika). No, bez obzira na istraživanja koja se još očekuju, knjiga *Obzori preporoda* vrijedan je doprinos uglednoga inozemnoga slavista kroatistici i neće je ni moći ni smjeti zaobići daljnja istraživanja jezične kulture Hrvata u 19. stoljeću.

Amir Kapetanović